

УДК 347.77

В. А. Іващенкокандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

**РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА
З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ
У 2000-Х РР. (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)**

Статтю присвячено актуальним питанням формування національного законодавства у сфері інтелектуальної власності у 2000-х рр. Показано кроки української влади на шляху формування власної моделі законодавства у сфері інтелектуальної власності. Автором розкрито основні напрями формування законодавства у 2000-х рр. Проаналізовано протиріччя, які з'явилися у зв'язку з переходом на дворівневу модель правового регулювання сфери інтелектуальної власності.

Ключові слова: національне законодавство, інтелектуальна власність, авторське право, кодифікація, патентні повірені.

Постановка проблеми. У зв'язку з оголошенням масштабного реформування системи охорони інтелектуальної власності виникла потреба у певній систематизації законодавства, яке прийняте у період 1990-2000-х рр., та усуненні протиріч між загальним і спеціальним законодавством. Внесення змін до сучасного законодавства вимагає ґрунтовного аналізу етапів його становлення з метою визначення причин та факторів, що спричинили появу неузгодженості та вироблення належних механізмів їх усунення. Зважаючи на вказане, актуальним є дослідження розвитку національного законодавства у сфері інтелектуальної власності періоду 2000-х рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти обраної для статті теми вивчалися вітчизняними науковцями (О. Орлюк, А. Кодинець, І. Кривошеїна, В. Крижна, В. Настасенко, Є. Отцевич, О. Штефан, Т. Яковенко та ін.) [3–12; 15–16]. Однак комплексного історико-правового дослідження становлення національного законодавства у сфері інтелектуальної власності у 2000-х рр. поки що немає.

Мета статті. Автор статті ставить за мету розкрити процес та особливості формування законодавчої бази охорони пра-

ва інтелектуальної власності в Україні у 2000-х рр.

Виклад основного матеріалу. На початку 2000 рр. норми, що регулюють право інтелектуальної власності, були втілені в кодексах. У 2003 р. ухвалено Господарський кодекс [1], окремі норми якого стосувалися використання об'єктів права інтелектуальної власності суб'єктами господарювання. Об'єктами права інтелектуальної власності у сфері господарювання згідно зі ст. 155 ставала більшість об'єктів інтелектуальної власності, передбачених у ст. 421 ЦКУ. Також у Кодексі описано правомочності щодо використання промислового зразка корисної моделі (ст. 156) та торговельної марки (ст. 157). Аналіз змісту цих статей дає підстави стверджувати, що вони мали констатувальний характер, а норми – кореспондентний, оскільки містили посилання на Цивільний кодекс України та спеціальні галузеві нормативні акти.

Регулювання права інтелектуальної власності суттєво змінилося після ухвалення Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), що містить окрему книгу IV «Право інтелектуальної власності» [2]. З прийняттям ЦКУ вперше на законодавчому рівні закріплено визначення права інтелектуальної власності (ст. 418). Показовою стала фіксація підходу щодо розмежування права інтелектуальної власності та права

власності. Згідно зі ст. 419 право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного. Подібний принцип підтвердив природу виникнення прав інтелектуальної власності, ставлячи на перше місце творчий складник створення об'єкта, нематеріальний.

Ухвалення ЦКУ хоч і було етапом становлення законодавства у сфері інтелектуальної власності, однак у ньому виявлені окремі вади. На необхідності усунення суперечностей між загальним законодавством (ЦКУ) і спеціальним наголошує О. Орлюк. Насамперед, це стосується термінологічних розбіжностей (знаки для товарів і послуг – торговельна марка, фірмове найменування – комерційне найменування, зазначення походження товарів – географічне зазначення, топографія інтегральної мікросхеми – компонування (ЦКУ)). Неузгоджені положення законів впливають і на правозастосовну діяльність під час судового розгляду спорів про порушення прав інтелектуальної власності. Іншим напрямом, який окреслює О. Орлюк, є необхідність усунення конкуренції законів у сфері інтелектуальної власності. Порушена проблема не розв'язана й на рівні узагальнення судової практики, що готують судові органи. У застосуванні правових норм суди звертаються до спеціального законодавства. Однак у разі виникнення колізій щодо службових творів цей підхід не використовують [3, с. 30–31].

За висловом А. Штефан, Цивільний кодекс України додав багато суперечностей у регулювання сфери інтелектуальної власності, наприклад, суперечності між Цивільним кодексом і міжнародними нормативними актами, ратифікованими Верховною Радою. Дослідниця наголошує на самодостатності й відповідності міжнародним стандартам галузевого законодавства у сфері авторського права. У ч. 1 ст. 441 опублікування потрактоване як спосіб використання твору. На думку А. Штефан, до цілої категорії творів, зокрема до хореографічних та архітектурних, застосовувати таку термінологію не можна. Науковець вважає, що в ст. 441 доцільно оперувати терміном «оприлюднення», що вжитий у Законі України «Про авторське право і суміжні права» та в міжнародному законо-

давстві [4, с. 30–33]. Також суперечності містяться в ч. 1 ст. 442 ЦКУ. У Цивільному кодексі як синоніми використані терміни «опублікування» і «випуск у світ». Бернська конвенція під випуском твору у світ розуміє його видання з дозволу автора незалежно від способів виготовлення екземплярів твору [4, с. 35].

Цивільний кодекс оцінювали як такий документ, що стане поштовхом у розвитку сфери інтелектуальної власності та оновить законодавчу базу, однак цього не сталося. А. Кодинець акцентує увагу на різних підходах до регулювання розподілу прав на службові об'єкти інтелектуальної власності в ст. 429 ЦКУ й у Законі України «Про авторське право та суміжні права» (ст. 16), ст. 9 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», Законі України «Про охорону прав на промислові зразки» (ст. 8). За цими нормами виняткове право інтелектуальної власності на твір належить роботодавцеві, якщо інше не передбачене договором. Зрозуміло, що Цивільний кодекс є «основним актом цивільного законодавства». Подібна ситуація сформувалася й у сфері реєстрації договорів з інтелектуальної власності. Ч. 2 ст. 1114 ЦКУ регламентує обов'язкову реєстрацію договорів у сфері передання майнових прав інтелектуальної власності як обов'язкову умову для набуття чинності договору. Натомість спеціальне законодавство затверджує факультативність такої ознаки [5, с. 12–13].

Справедливо визнати, що стосовно деяких об'єктів інтелектуальної власності норми ЦКУ залишилися єдиними. Серед таких об'єктів варто виокремити раціоналізаторські пропозиції. Витлумачуючи раціоналізаторську пропозицію як результат творчості (ст. 420, 481), ЦКУ не закріплював механізму реалізації прав на неї. Також не передбачено навіть елементарного механізму охорони пропозиції. Подібна ситуація склалася і з науковими відкриттями. Розробивши положення про наукове відкриття в ЦКУ (ст. 457, 458), держава визнала факт існування такого об'єкта права інтелектуальної власності, водночас не напрацювала належного механізму охорони прав на нього. Насамперед, це пов'язане з неоднознач-

ністю поглядів щодо охорони наукового відкриття спеціальним законодавством. З огляду на специфіку наукового відкриття та необхідність поширення знань про нього у більшості країн світу наукове відкриття охороняють нормами авторського права на рівні публікацій. Прихильники охорони наукових відкриттів як окремого об'єкта інтелектуальної власності аргументують свою позицію тим, що охороні підлягає не явище матеріального світу, а процес його пізнання, який потребує інтелектуальних зусиль, тому є самостійним об'єктом інтелектуальної власності, що не може охоронятися нормами авторського права, оскільки законодавство України охороняє лише форму вираження твору, але не процеси, методи, концепції і явища [6, с. 220–221]. У руслі охорони комерційного найменування положення, закріплені в Цивільному кодексі (ст. 489–491), також стали провідними для подальшої правової охорони. Системний недолік ЦКУ – неповнота правового регулювання. На думку Є. Отцевича, на законодавчому рівні не закріплені способи й форми використання комерційного найменування. За висловом науковця, дискусійними є положення щодо термінів «найменування» і «комерційне найменування» юридичної особи. Водночас автор наголошує на необхідності термінів стосовно найменування юридичної особи, які мають залишитися на рівні ЦКУ [7, с. 46–47]. І. Кривошеїна визнає доцільність регулювання комерційного найменування на рівні положень спеціального нормативно-правового акту [8, с. 7–8].

Після ухвалення ЦКУ відбувся перехід від однорівневої системи законодавства, яка є традиційною в країнах Європи, до дворівневої, представленої кодексом та спеціальними законами. Такий підхід традиційно застосовували в Україні на різних етапах формування законодавства з інтелектуальної власності. Упродовж останніх років точиться чимало дискусій щодо можливостей кодифікації законодавства у сфері інтелектуальної власності. Аргументом для цього слугує наявність норм стосовно охорони інтелектуальної власності не тільки в цивільному та господарському законодавстві, але й у консти-

туційних актах. Норми інтелектуальної власності закріплені в низці кодексів, зокрема в Кримінальному та Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). Прихильники кодифікації стверджують, що кодифікація могла б подолати певні недоліки, зокрема, заповнити прогалини в регулюванні відносин із приводу окремих об'єктів інтелектуальної власності, усунути термінологічні розбіжності й дублювання норм [9, с. 103]. Попри позитивні моменти кодифікації, в наукових колах дискутують із приводу її проведення та способів реалізації. В. Дозорцев наголошує на необхідності існування дворівневої системи законодавства, оскільки на рівні кодифікованого акта неможливо досягти деталізації регулювання відносин, що відбувається за спеціальним нормативно-правовим актом [10]. Інший аспект пов'язаний із можливими способами реалізації кодифікації. В. Крижна, аналізуючи світовий досвід регулювання інтелектуальної власності, описує кілька варіантів кодифікації. Зокрема, кодифікація законодавства з інтелектуальної власності або на рівні включення всіх норм у сфері інтелектуальної власності до Цивільного кодексу (Російська Федерація), або ж на рівні окремого Кодексу інтелектуальної власності (Франція, Португалія). Оскільки кодифікація слугує способом систематизації законодавства, дослідниця вважає, що її проведення дасть змогу усунути низку суперечностей у регулюванні окремих об'єктів інтелектуальної власності. Переваги кодифікації аргументовані єдиним системним підходом до підготовки нормативного акту з боку авторів, що допомагає уникнути різних тлумачень, уміщених у законах з однієї групи правовідносин. Аналізуючи досвід кодифікації на прикладі Російської Федерації, дослідниця наголошує на певних недоліках, пов'язаних із включенням норм адміністративного права до приватно-правового акта й конкретизацією положень Цивільного кодексу в підзаконних нормативно-правових актах. Уникнути цього можна на дуже високому рівні конкретизації, чого в аспекті Цивільного кодексу досягти складно [11, с. 111–113]. На думку В. Крижної, на початковому етапі підготовки кодифікації

доречним є процес роботи над другим рівнем законодавства, суттєвим його оновленням та узгодженням положень із положеннями ЦКУ. Лише після цього можна розпочинати роботу над створенням кодексу.

Органічним елементом становлення права інтелектуальної власності в Україні є інститут патентних повірених, що у 2000-х роках отримав новий поштовх для розвитку. На кінець 2000 року в Україні зареєстровано 163 представники у справах інтелектуальної власності. Уже у 2001 р. зареєстровано 36 представників, 2003 р. – 22 особи; 2004 – 17, 2005 р. – 18, 2006 – 10 представників. Загалом на середину 2000 рр. зареєстровано 307 осіб [12, с. 120–130]. Ще у 90-х роках ухвалено Положення про представників у справах інтелектуальної власності, що регламентувало статус патентного повіреного. 25 липня 2006 р. вийшов наказ Міністерства освіти і науки України «Щодо питань атестації представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених)». Документ удосконалював порядок атестації представників у справах інтелектуальної власності. На виконання наказу ДДІВ 8 вересня 2006 р. затверджене Положення про атестаційну комісію [12, с. 120–130].

У 2000 роках змінено і систему захисту порушених прав інтелектуальної власності. Долучаючись до низки міжнародних договорів, зокрема й до угоди ТРІПС, Україна взяла на себе зобов'язання вжити жорстких заходів щодо кримінального й адміністративного стягнення. З огляду на це норми, які затверджують розміри адміністративного стягнення, були включені до Кодексу України про адміністративні правопорушення [13]. Сфери інтелектуальної власності стосувалися ст. 51-2 «Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності», ст. 164-3 «Недобросовісна конкуренція», ст. 164-9 «Незаконне розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних», ст. 164-13 «Порушення законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва». Цитовані статті пе-

редбачали за порушення адміністративні стягнення, що коливаються від 10 до 200 неоподаткованих мінімумів доходів громадян залежно від статті. Також КУпАП описував перелік осіб, які мали право фіксувати адміністративне правопорушення та складати протокол.

У 2001 р. ухвалений Кримінальний кодекс України, норми якого містили санкції за злочини у сфері інтелектуальної власності. Безпосередньо об'єктам інтелектуальної власності присвячено ст. 176, 177, що стосувалися порушень у сфері авторського права й суміжних прав та об'єктів промислової власності. Санкція за порушення прав на засоби індивідуалізації передбачена ст. 229. Належний захист надано й комерційній таємниці (ст. 230, 231). Санкціями були як кримінальні штрафи, так і обмеження або позбавлення волі (максимальний термін – до трьох років). Ці норми суттєво посилили рівень відповідальності порушників перед державою [14].

Динаміку розвитку захисту прав інтелектуальної власності засвідчує статистика. У 2004 – 2006 рр. до господарських судів України надійшла 701 позовна заява зі спорів, пов'язаних із сферою інтелектуальної власності. Також зросла кількість справ, розглянутих цивільними судами у сфері авторського права, з 99 у 2002 р. до 123 у 2007 р.; спорів у сфері промислової власності – з 58 до 76. Зафіксовано збільшення кількості справ, розглянутих у межах адміністративного провадження за порушення ст. 51 КУпАП: у 2002 р. – 199 справ, у 2007 р. – 1033, з яких щодо 848 ухвалено постанови. Зросла чисельність справ, порушених за незаконне розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм комп'ютерних програм, баз даних (ст. 1649 КУпАП) – з 1259 у 2002 р. до 7246 у 2007 р. Збільшився обсяг кримінальних проваджень: у 2006 порушено 812 справ, у 2007 р. – 1058. Як зазначає О. Орлюк, більшість спорів у сфері інтелектуальної власності стосується саме господарських судів [15, с. 7]. Представлені відомості засвідчують зростання ефективності діяльності судової системи щодо спорів із права інтелектуальної власності.

Упродовж 2000-х років ухвалено цілий спектр підзаконних нормативно-правових актів, більшість яких мала на меті врегулювання задекларованих у законах принципів. У руслі авторського права та суміжних прав ключовим документом 2000 рр. є «Постанова Кабінету Міністрів України про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються авторського права на твір» від 27 грудня 2001 р. № 1756 [16].

Згідно із Законом України «Про авторське право та суміжні права» (ст. 11. п. 2) авторське право виникає на твір унаслідок факту його створення. У п. 5 цієї статті зазначено, що суб'єкт авторського права для засвідчення авторства (авторського права) на оприлюднений чи неоприлюднений твір, факту й дати опублікування твору чи договорів, які стосуються права автора на твір, у будь-який час протягом терміну охорони авторського права може зареєструвати своє авторське право в державних реєстрах [16]. Постанова регламентує процедуру проведення державної реєстрації авторського права та подає перелік документів, необхідних для реєстрації, окреслює вимоги до оформлення заявки.

У період 2000-х рр. не залишається поза увагою сфера селекції рослин і тварин. Саме в цей період ухвалена низка законів, що надалі характеризують особливості діяльності у сфері селекції. У зв'язку з приєднанням України до Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин (далі – UPOV), про який ішлося раніше, Закон України про «Охорону прав на сорти рослин» вийшов у новій редакції. У цьому законі гармонізовано положення попереднього нормативного акта щодо норм конвенції UPOV. У 1990-х рр. проблема полягала в тому, що патентно-правову охорону надавали обмеженій кількості сільськогосподарських культур, оскільки, за словами Г. Монке, були відсутні методики експертного оцінювання рослин, бракувало належної роз'яснювальної роботи серед керівництва установ. Наслідком цього став брак можливості патентування окремих сортів рослин, придатних для виробництва. Новація закону – зрівняння сортів, на які видані авторські свідоцтва за часів

СРСР, та сортів, що мають авторські свідоцтва України. Однак авторське свідоцтво СРСР охороняло як немайнові, так і майнові права селекціонера. Натомість сучасне авторське свідоцтво засвідчує немайнові права. Г. Монке вважав доцільним прирівнення авторського свідоцтва до патенту за зразком механізму, застосованого Укрпатентом у 1995 р. [17, с. 38]. Наступним кроком стало ухвалення Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні» від 15 травня 2003 р. Цей реєстр являв собою документ, що містить відомості про сорти рослин, а також дані щодо державної реєстрації майнових прав інтелектуальної власності на них [18, с. 77–78].

Висновки і пропозиції. Отже, упродовж 2000-х рр. тривало формування нормативної бази у сфері інтелектуальної власності. Цей процес відбувався за чотирма напрямками: розроблення спеціального законодавства, спрямованого на боротьбу з порушеннями прав інтелектуальної власності; узагальнення норм на рівні Цивільного кодексу й перехід до дворівневої системи законодавства; приєднання до міжнародних угод, зокрема до ТРІПС; ухвалення підзаконних нормативних актів, що забезпечували виконання законодавства та функціонування системи охорони інтелектуальної власності. В окреслений період оновлено кримінальне законодавство, а норми, що регулювали сферу інтелектуальної власності, відображено в господарському законодавстві. Водночас дискусійними є положення про інтелектуальну власність у Господарському Кодексі. Внаслідок ухвалення ЦКУ з'явилася низка як відвертих суперечностей, так і термінологічних розбіжностей, що стали предметом вивчення в наукових працях.

Список використаної літератури:

1. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

3. Орлюк О. Сфера інтелектуальної власності як предмет правового регулювання : проблема конкуренції законів / О. Орлюк // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2009. – № 6 (50). – С. 25–33.
4. Штефан О.О. Дещо до питання кодифікації законодавства з інтелектуальної власності на прикладі авторського права / О.О. Штефан // Питання інтелектуальної власності : збірник наук. праць. – Вип. 6 – К., 2008. – С. 30 – 33.
5. Кодинець А. Колізії законодавчого регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності / А. Кодинець // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2015. – № 1(81). – С. 11–19.
6. Настасенко В.О. Про необхідність розробки закону України про наукові відкриття / В.О. Настасенко // Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції. – К. Інститут інтелектуальної власності Національного університету «Одеська юридична академія» в м. Києві. – К., 2012. – С. 219–227
7. Отцевич Є. Напрями розвитку законодавства України про комерційні найменування / Є. Отцевич // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2012. – № 6(68). – С. 44–49.
8. Кривошеїна І.В. Фірмове найменування: регулювання та правова охорона за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / І.В. Кривошеїна ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 18 с.
9. Яковенко Т.Ю. Деякі питання кодифікації законодавства у сфері інтелектуальної власності / Т.Ю. Яковенко // Питання інтелектуальної власності: збірник наукових праць. – Вип. – 7. – К., 2009. – С. 98–106.
10. Дозорцев В.А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации. Сборник статей / В.А. Дозорцев // Исслед. центр частного права. – М. : Статут, 2005. – 416 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intellect21.cdu.edu.ua/wp-content/uploads/2012/02>.
11. Крижна В. Варіанти кодифікації законодавства у сфері інтелектуальної власності / В. Крижна // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2010. – № 1(51). – С. 110–116.
12. Коваленко Т.В. Роль патентних повірних у розвитку інтелектуальної власності України / Т.В. Коваленко // Питання інтелектуальної власності: збірник наукових праць. – Вип. 5. – К., 2007. – С. 120–130.
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення (витяг) // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). – 1984. – додаток до № 51. – Ст. 1122.
14. Кримінальний кодекс України (витяг) // (Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
15. Орлюк О.П. Патентна юстиція: світова практика та перспективи запровадження в Україні. / О.П. Орлюк // Питання інтелектуальної власності: збірник наукових праць. – Вип.6. – К., 2008. – С. 7.
16. Постанова кабінету міністрів України про державну реєстрацію авторського права і договорів які стосуються авторського права на «твір» від 27 грудня 2001 р. № 1756 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1756-2001-%D0%BF>.
17. Монке Г. Правові аспекти захисту сортів сільськогосподарських польових культур як об'єктів права інтелектуальної власності / Г. Монке // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2012. – № 3(65) (додаток). – С. 37–40.
18. Вірченко В. Охорона селекційних досягнень як передумова селекційної безпеки України / В. Вірченко, В. Савчук // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2015. – № 2(82). – С. 73–83.

Иващенко В. А. Развитие законодательства по интеллектуальной собственности в Украине в 2000-х гг. (историко-правовой аспект)

Статья посвящена актуальным вопросам формирования национального законодательства в сфере интеллектуальной собственности в 2000-х гг. Показаны шаги украинской власти на пути формирования собственной модели законодательства в сфере интеллектуальной собственности. Автором раскрыты основные направления формирования законодательства в 2000-х гг. Проанализированы противоречия, которые появились в связи с переходом на двухуровневую модель правового регулирования сферы интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: национальное законодательство, интеллектуальная собственность, авторское право, кодификация, патентные поверенные.

Ivashchenko V. Development of legislation on intellectual property in Ukraine in 2000 (historical and legal aspect)

The article is devoted to the actual issues of the formation of the national legislation in the field of intellectual property in the 2000s. The steps of the Ukrainian authorities towards the formation of their own model of legislation in the field of intellectual property are shown. The author reveals the main directions of the formation of legislation in the 2000s. The contradictions that appeared in connection with the transition to a two-tiered model of legal regulation of the intellectual property domain were analyzed.

Key words: national legislation, intellectual property, copyright, codification.